

ÇANAKKALE'DE KARA MENDERES ÇEVRESİNDEKİ ESKİ KÖY YERLEŞMELERİ

Aşkıldil Akarca

1973, 1974 ve 1975 yıllarında Çanakkale'de Kara Menderes vadisi ve çevresinde arkeoloji araştırmaları yaparken yüzeyden topladığımız çanak çömlek parçaları arasında Bizans ve Türk çağı çanak çömlekleri de bulunmaktadır¹. Bunlar bugün terk edilmiş Bizans, Türk ve Rum köy yerlerinden toplanmıştır. Bu köyler aşağı Dümrek vadisinde Sığır Eğreği, aşağı Kara Menderes vadisinin doğu kesiminde Kumköy ve Kalafatlı, batı kıyılarında Yenişehir, Beşige koyu ve İnliman, Troia'nın doğusundaki alçak platoda Civler'e yakın Eski Akçaköy ve Mersin Çeşme, Araplar boğazında Saraç, orta Menderes vadisi başlangıcında Köprübaşı köyünde Gâvurada, Balabanlı ve Akçaalan, Ezine yakınlarında Ömer Danişmend, Bayramıç yakınlarında Çiftlik tepedir (bk. harita).

Buralarda bulunan çanak çömlek kırıklarının önemi bize bu köy yerleşmelerinde vaktiyle hangi çağlarda oturulduğunu göstermesi ve bunun sonucu bu bölgede Bizans yerleşmelerinin nerelerde, Türk yerleşmelerinin nerelerde kurulmuş olduğunu ortaya çıkarmasıdır. Ancak yüzey buluntuları yerleşmelerin tarihini meydana çıkarmada çok önemli olmakla beraber, toprak altında bulunabilecek bütün çanak çömlek çeşitlerini temsil ettikleri de söylenemez. Çanak çömlek türlü vesilelerle ve rastlantı sonucu yüze çıkar; yapı taşı çıkarma, hendek açma, ağaç kökleme, çukur açma, çift sürme gibi. Bu yüzden yüzey buluntuları o yerin eksiksiz çanak çömlek türlerini

¹ Bu araştırmaları ayrı ayrı zamanlarda arkeoloji öğrencilerinden Rabia Özsan, Semra Sarıbekiroğlu, Pınar Aran, Belda Aklan ile birlikte yaptım. Topladığımız kırmızı son Roma çanak çömlek kırıklarının profillerini Ayşe Özkan çizdi. Bölgeyi gösteren harita Ercan Sanus tarafından çizildi.

vermeyebilir. Su götürmez kesinlik ancak bir kaç noktada karşılaştırmalı tabaka kazısı yapmakla elde edilebilir. Varılan sonuçlarda bu ihtimal hatırdan çıkarılmamalıdır.

Adını saydığımız köylerden ikisi yalnızca Bizans yerleşmesidir. Bunlar kıyıda Beşiğe koyunun güney sırtı ile İnliman'dır. Dümrek vadisinde Sığır Eğreği'nde ve Troia'nın doğusundaki platoda Mersin Çeşme'de hem Bizans hem de Türk çağında oturulmuştur. Mersin Çeşme'de eski Yunan çağında da, etrafı çift surlu, önemlice bir yerleşme vardı. Yenişehir Rum köyüdür. 19 uncu yüzyılda, batılı gezginlerin yazılarından Kalafatlı'da da Rumların oturduğu biliniyor. Geri kalan yerleşmeler Türk köyleridir.

Terkedilmiş bir köy yerinin Türk çağına ait bir yerleşme olduğunu söyleyebilmek için, burada 'Miletos işi' ve son Bizans çanak çömlekleri tarzında yapılmış, az bezemeli ve üzerlerinde çok defa soyutlaşmış bitkisel Türk motifleri olan çanak çömlek çeşidinin bulunması gereklidir². Bu iki çanak çömlek en geniş bir çerçeve içinde 14 üncü yüzyıl ile 16 ncı yüzyıl arasında yapılmıştır. Bunların yanında Çanakkale işi çanak çömlek kırıkları da bulunursa, yerleşmenin 17 inci yüzyıldan sonra da yaşantısını sürdürdüğü anlaşılır. Çanakkale çanak çömleği 17 inci yüzyıl sonlarından 20 inci yüzyıl ortalarına kadar yapılagelmiştir.

Araştırdığımız bölgede Türk köylerinin ortak özelliği poyrazdan korunmuş bir yamaca ya da sırta arkasını vermiş olmalarıdır. Bu yüzden genellikle güneye bakarlar. Üzerinde çanak çömlek kırığı aramadığımız Araplar köyü ile Zeytinoba tersine, güney yamaca kurulmuştur; fakat ikisinin de önü tepelerle poyrazdan korunmuştur. Ovada kurulmuş ve poyraza açık iki köy Kumköy ile Kalafatlı'dır.

Köylerin kurulabilmesi ve yaşayabilmesi için başlıca etken sudur; genellikle yakınlarında bir ya da bir kaç kaynak bulunur. Mersin Çeşme'de üç kaynak vardır; eski köy yerinin önünden de yalnız

2 'Miletos işi' çanak çömlek için bk. F. Sarre, 'Die Keramik der Islamische Zeit von Milet', *Milet III (Das Islamische Milet)* Berlin 1935, 72-74, lev. 51-53; K. Otto-Dorn, *Türkische Keramik*, (Ankara 1957), 86-89; Mükerrrem Pakar, 'Anadolu Beylikler Devri Keramik Sanatı, *Sanat Tarihi Yıllığı*, İstanbul Üniversitesi, I (1965), 155-166 ve 26 res.; Oktay Aslanapa, *Anadolu'da Türk Çini ve Keramik Sanatı* (Türk Kültürü Araştırma Enstitüsü Yayınları 10), İstanbul 1965. Son Bizans tarzında yapılmış Türk devri çanak çömlekleri için bk. D.T. Rice, *Byzantine Glazed Pottery* (Oxford 1930) 38-39, 51 ve lev. XVIIb. Son olarak da, her iki tür için benim VIII. Türk Tarih Kongresine verdiğim tebliğ (Ankara 1976).

kışları akan Yalama dere geçer. Civler yakınındaki Eski Akçaköy bir derenin karşılıklı iki yamacına kurulmuştur; ayrıca Demir Oluk denen bir pınarı vardır. Ömer Danişmend köyü altında altı kaynak bulunmaktadır. Araplar boğazında Araplar köyü ile Saraç'ın önünden Kara Menderes akmaktadır. Çiftlik tepe de Kara Menderes üzerindedir. Kalafatlı kendi adını taşıyan azmağın kenarındadır. Gâvurada önünde iki kaynak vardır. Akçaalan bir dere kenarındadır.

Dikkati çeken bir nokta da Türk köylerinin Bizans köyleri üzerine kurulmamış olmasıdır. Bu bölgede Türkler daima bakir toprak üzerine yerleşmişlerdir. Mersin Çeşme gibi bir kaç çağda oturulmuş bir yerde bile, Türk köyü eski yerleşmenin üzerinde değildir. Bu olay nasıl açıklanabilir? Türk fethi karşısında eski halk yeni gelenlerin kullanamayacağı bir şekilde köylerini yakıp yıkararak mı kaçmışlardır? Yoksa Türkler yerleşmelerini kurmak için başka koşulları mı arıyorlardı? Türk yaşantısında hayvancılığın önemli bir yer tuttuğu düşünülürse, seçtikleri yerlerin daima sürüleri rüzgâra ve soğuğa karşı koruyan yerler olduğu görülür. Yerleşmeler önceleri obalar halinde olsa gerekti. Bir Bizans köyünün Türk çağında oturulmağa devam ettiğini gösterebilecek tek örnek Kumköy'dür. Burada Türk çanak çömlekleri ile bir arada kırmızı bir son Roma çömleği (res. 2, no. 9) ile 'Zeusippos çanak çömleği' denen açık zemin üzerine zeytin yeşili kazıma çizgilerle bezenmiş ve yer yer leke şeklinde sarı boya ile boyanmış, 13 üncü yüzyıla ait, ince cidarlı ve pişkin bir Bizans kâse kenarı bulduk³. Kumköy'e uzak olmıyan Troia tepesinin batı eteklerinde de bir tarafı altın sarısı, bir tarafı firuze sırlı ilk Türk çanak çömleklerinden bir kaç parça da topladık.

Köylerin niçin terkedildiği sorulabilir. Bunun çeşitli sebepleri olduğu anlaşılıyor. Büyük ve daha elverişli bir merkeze yakın bir köy, oraya yerleşilmek üzere terkedilebilir; Ömer Danişmend köyünde olduğu gibi. Anayol güzergâhının değiştirilmesi de köylerin terk edilmesine etken olabiliyor. Çanakkale - İzmir şosesi inşa edildikten sonra, Araplar boğazı içinden geçen eski yol kullanılmaz olmuş, bunun sonucu bu yol üzerindeki Araplar köyü ve Saraç terkedilmiştir.

3 Kırmızı son Roma çanak çömleği için bk. F.O. Waagé, *Antioch on the Orontes IV* (Princeton 1939) ve J.W. Hayes, *Late Roman Pottery* (London 1972). Zeusippos keramiği için bk. Theodora Stillwell MacKay, 'More Byzantine and Frankish Pottery from Corinth' *Hesperia* XXXVI (1967) 258-261; A.H.S. Megaw, (Zeuxippus Ware), *Annual of the British School at Athens* 63 (1968) 67-88 ve lev. 14-21.

Araplar köyünün 1860 lara kadar varlığını sürdürdüğü Frank Calvert'in bir yazısından anlaşılıyor⁴. Bazı elverişsiz coğrafi etkenler de köylerin terk edilmesinde rol oynamıştır. Kumköy aşağı Kara Menderes ovasının bataklık haline gelmesi yüzünden terkedilmiştir. Bu köyün 1880 lerde var olduğunu bu tarihlerde aşağı Kara Menderes ovasında araştırma yapmış batılı bilginlerin yazılarından biliyoruz⁵. Dağ yamacında Balabanlı hem sürekliliğe, hem de suya uzaklığı sebebi ile terkedilmiş gibi görünüyor. Köprübaşı köyünün arkasındaki Gâvurada'nın terk edilmesi belki çok sarp yerde oluşu yüzündendir. Gâvurada'da oturanlar şimdiki Köprübaşı'nın bulunduğu yere, o zamanlardaki adı ile Ahlatoba'ya inmiş olsalar gerektir. Bazen köyler iç anlaşmazlıklar yüzünden terkedilmiştir. Böyle bir olay son yıllarda Mersinoba'nın başına gelmiştir. Siyasal sorunlar da bazen köylerin terkine sebep olmuştur; Yenişehir ile Kalafatlı 1923 Türk - Yunan nüfus mübadelesinde terkedilmiştir.

BİZANS KÖYLERİ

Üzerinde yalnızca Bizans çağı kalıntıları bulduğumuz iki köy batı kıyılarında iki koydaki yerleşmedir. Beşige koyundaki köy güney burnunu yapan sırtın üzerinde idi. Burada geniş bir alana yayılmış, büyük bir Bizans yerleşmesi olduğu 1924 de Beşige ovasında kazı ve araştırma yapmış olan Alman arkeoloji heyetince gözlenmiştir⁶. Bugün yüzeyde pek az çanak çömlek kalıntıları görülebiliyor. Biz damgalı iki tuğla parçası ile büyük benekli kırmızı mermerden kalın bir döşeme parçası bulduk. Tuğlaların kalınlığı 5 cm. dir; biri kırmızı, öbürü sarı killidir. Kırmızı killi olanın üzerinde yeni bir kalıptan çıkmış 'pi' harfi ile bir nokta vardır; sarı killi olanın üzerindeki yazı siliktir. M.S. 5 inci yüzyılın ikinci yarısına ait, ağız mahmuzlu kırmızı bir kâse kenarı burada antik çağın sonlarından beri oturulduğunu gösteriyor (bk. res. 2, no. 10). Koyun kuzeyindeki yassı Beşige burnunda eski Yunan çağında oturulmuştur; burada Akhilleion şehri vardı⁷.

4 *Journal of Hellenic Studies* XVII (1897) 319-320.

5 Söz gelişi bk. H. Schliemann, *Ilios* (Fransızca baskısı 1885) 852 ve 876.

6 Bk. M. Schede, *Antiquity* 6 (1932) 19.

7 J.M. Cook, *The Troad, An Archaeological and Topographical Study* (Oxford 1973) 186.

Beşige'den çok daha küçük olan İnliman'daki yerleşme yine koyun güney kesimindedir. Burada koyun oldukça kapalı şekliyle yararlanılarak, mendireklerle hem poyrazdan hem de lodostan korunmuş bir liman inşa edilmiştir (res. 3). Topladığımız 5 inci yüzyıl ortası ile 7 inci yüzyıla ait kırmızı son Roma keramiği parçalarının profilleri res. 2 de (no. 1-4) verilmiştir.

Kırmızı son Roma, sırlı Bizans ve Türk devrinin yakın zamanlarına ait, tarak bezemeli testi kırıkları veren bir yer Dümrek vadisinin güneyindeki Sığır Eğreği'dir. Bu köy ucunda Troia'nın bulunduğu sırtın kuzey yamacında Dümrek çayı üstünde idi.

Troia'nın doğusunda Mersin Çeşme'de eski Yunan, Bizans ve Türk devrinde oturulmuştur. Eski Yunan yerleşmesi bugün 'Harman Göğsü' denen, küçük yuvarlak bir tepe üzerinde idi. Etrafını çift sur çeviriyordu. Tepenin tesviye edilmiş doruğunu çeviren iç surun yeri arazide kolayca seçilebiliyor. İkinci sur yamaçtan geçiyordu. Tepenin kuzeydoğusu harman yeri olarak kullanılıyor; adı bu yüzden Harman Göğsü'dür. Burada kırmızı son Roma çanak çömlek kırıkları bulduk (bk. res. 2, no. 5-8); çeşmede kabartmalı ve haçlı Bizans taşları kullanılmıştır.

Troia'da 1932-1938 yılları arasında yapılan Amerikan kazılarında az Bizans sikkesi bulunmuştur⁸. Sırlı Bizans çanak çömlek parçalarına kale dışında, batı yamaçlarında rastlanıyor. Bu çağda Troia'da sadece küçük bir köy olsa gerekti.

Saydığımız bu yerleşmelere bakılırsa, son Roma çağında, yani 4 üncü ve 5 inci yüzyıllardan itibaren köyler genellikle kuzeye açıldı; elverişli koylarda da yerleşildi. Kıyılarda Türk yerleşme izlerine rastlanmıyor.

İLK TÜRK KÖYLERİ

İlk Türk köylerinin tespitinde anahtar iki çanak çömlek çeşidi 'Miletos işi' ile son Bizans keramiği tarzında yapılmış çanak çömlektir. Alışık olmıyan bir göz Türk çağında yapılan Bizans tarzı çanak çömleği son Bizans çanak çömleklerinden ayırmakta güçlük

8 Bk. A.R. Bellinger, *Troy, The Coins, Supplementary Monographs 2* (Princeton 1961) 181-182; bk. J.M. Cook, *The Troad* 101-103.

çeker. Türk çağında yapılanların ayırıcı özelliği bezekleridir. Bunlar ya Türk motifleridir ya da 13 üncü yüzyıl Bizans çanak çömleklerinde görülen bezemelerin sadeleştirilmiş şekilleridir. Bezeme, son Bizans keramiğinde olduğu gibi kazıma suretiyle yapılmış ve az bezeme kullanılmıştır. Kâse göbeklerinde çok sevilen 'çarkı felek' yani dönen ve fırıldak yapan soyut bitki ve çiçeklerdir. En çok görülen, düz ya da ebrulî altın sarısı bir sırdır; sonra yeşil ve filizi sırlılar gelir. Bu çanak çömlekte kullanılan başka bir tür bezeme çanakların iç, kâselerin dış yüzünü astar boya ile iki renkli yol yol bezemektir.

'Miletos işi' çanak çömleği tanımakta hiç bir zorluk yoktur. Bu genellikle beyaz zemin üzerine çivit mavisi ve lâcivertle boyanmış bazen geometrik, fakat çok defa bitkisel bezemeli bir çanak çömlektir. Beyaz zeminli olanların yanında, daha az olmak üzere yeşil ve firuze sırlılar vardır; son iki türde bezeme siyah ya da koyu lâcivertle yapılmıştır.

Gezdiğimiz yerlerde 'Miletos işi'ni Kumköy, Kalafatlı, Eski Akçaköy, Mersin Çeşme, Gâvurada, Balabanlı, Akçaalan ve Ömer Danişmend köylerinde bulduk. Genellikle bu keramiğe az ve küçük kırıklar halinde rastlanıyor. Son Bizans tarzı çanak çömlek kırıkları ise sayıca daha fazladır; bu türün daha çok yapıldığı ve daha çok kullanıldığı anlaşılıyor. Bu iki türle bir arada bulunan üçüncü bir çanak çömlek çeşidi yıldız perdahlı, genellikle boyunu tarakla düz ya da dalgalı bir şekilde çizilmiş testi ve ibriklerdir.

Gerek 'Miletos işi' gerek son Bizans tarzı çanak çömlek şimdiki halde ancak genel bir çerçeve içinde tarihlenebilmiştir. Her iki türün de kendi içinde bir gelişim gösterip göstermediği bilinmiyor. Her ikisini aydınlatacak bundan sonra yapılacak kazılar olacaktır. Bizim bölgemiz için bir sorun son Bizans tarzının 'Miletos işi'nden daha önce mi ortaya çıktığıdır. Başka şekilde söylersek, son Bizans tarzı çanak çömlek Karesioğulları'nın Çanakkale yarımadasını fethi ile mi yapılmaya başlamıştır? Çanakkale yarımadası Karesioğulları tarafından 14 üncü yüzyıl başlarında fethedilmeğe başlanmıştır. Genellikle 14 üncü yüzyıl ortasında ortaya çıktığı kabul edilen 'Miletos işi' çanak çömlek Osmanlı egemenliği ile mi ilişkilidir? Bu türün kesinlikle 15 inci yüzyıl sonlarına kadar kullanıldığını, 1964 ile 1968 arasında İstanbul'da Saraçhane'de yapılan kazılardan

biliyoruz⁹. Tarihi olaylar Karesioğulları devri ile Osmanlı devri arasında bir kesinti olmadığını gösteriyor. Bu bölgede Osmanlı egemenliği bir iktidar değişikliği şeklinde olmuştur.

'Miletos işi' ve son Bizans tarzı çanak çömlek kırıkları veren köylerden Eski Akçaköy Troia gerisindeki platoda, bugünkü Civler köyünün kuzeyinde Telli Kavak sırtının altında idi. Yeri 1811 yılında bu bölgeyi gezen Fransız mimarı A. F. Maudit'nin haritasında gösterilmiştir¹⁰. 1801 de İngiliz sefaret kâtibi rahip Philip Hunt bu yöreye yaptığı ikinci gezide Troia'nın Roma çağı su kemerlerine giderken bu köyden geçmiş, antik çağa ait, sanırım İlion'dan gelme, yazıtlar ve bir heykel kaidesi ile bir Kibele heykeli görmüştür¹¹. Köy Kemerdere'ye akan şimdi 'Eski Köy Yeri Deresi' denen bir derenin iki yanına yayılmıştı. Bugün derenin kuzey tarafına 'Çakıl Tarla', güneyine 'Döşemelik' deniyor. Bakla hasadı yapılmakta olan Çakıl tarladan topladığımız çanak çömlek son Bizans tarzı, 'Miletos işi' ve Çanakkale'dir. Köy 1811 den bir süre sonra terkedilmiş gibi görünüyor. Çünkü 19 uncu yüzyılda bugünkü Zootekni Araştırma İstasyonunun arazisi içinde Akçaköy adında başka bir köy de vardı. Şu halde Akçaköy bugün bilemediğimiz bir sebepten dolayı yer değiştirmiş, ya da halkın bir kısmı eski köylerini terkederek daha batıda aynı adı taşıyan ikinci bir köy kurmuşlardır. Araştırma İstasyonu yerinde bulunan Ali bey çiftliği Çanakkale'de İngiliz konsolosu ve palamut tüccarı Frederick Calvert'in eline geçtikten sonra bu köy de dağılmıştır.

Mersin Çeşme'de ilk Türk köyü, antik çağ şehrinin üzerinde kurulmuş olduğu 'Harman Göğsü' tepesinin doğusunda, Kemerdere'ye akan Yalama derenin batı yamacı üzerinde idi. Yerleşme yerine bugün 'Eski Köy Yeri' deniyor. Yamaç üzerinde 'Miletos işi' ve son Bizans tarzında çanak çömlek, yıldızlı testi ve ibrik kırıklarına rastlanıyor. Bu köy terkedildikten sonra yamacın üst tarafına, fakat Harman Göğsü'nün altına bir Türkmen obası yerleşmiştir. Yakınındaki çeşmedeki mersinlerden dolayı bu son yerleşmeye Mersinoba deniyordu. Mersinoba bir kaç yıl önce bir anlaş-

9 Bk. J.M. Hayes, *Dumbarton Oaks Papers* 20 (1966) 230.

10 A.F. Maudit, *Découvertes dans la Troade* (Paris/Londres 1840) kitap arkasında son haritada.

11 Walpole, *Memoirs Relating to European and Asiatic Turkey* (London 1817) 105-106.

mazlık yüzünden köyün ikiye bölünüp birbiri ile cenkleşmesi sonucu terkedilmiştir. Şimdi burada Civler'den bir kaç aile oturmaktadır ve adı artık Mersinoba değil, Mersin Çeşme'dir.

Harman Göğsü tepesinin kuzeyinde, Kızılkaya denen çamlık tepenin yamaçlarında iki kaynak daha vardır. Mersin Çeşme bunların doğusunda kahr. Adları Softa Çeşmesi ile Pöklek Çeşmesidir. Bu kaynaklar burada niçin her çağda oturulmuş olduğunu yeterince açıklamaktadır. Eski çağlarda yerleşme yeri olarak kolayca savunulabilen tepe seçilmiş, ilk Türk çağında poyrazdan korunmuş dere yamacı tercih edilmiştir. Eski çağ şehrinin adı bilinmemektedir¹².

G â v u r a d a şimdiki Köprübaşı köyünün arkasında, iki yanı iki dere ile kesilmiş, üzeri çamlık, ada şeklinde bir tepedir. Yüze-den topladığımız çanak çömlek kırıklarının çoğu 'Miletos işi'dir. Gâvurada'nın ne zaman terkedildiğini bilmiyoruz. 19 uncu yüzyılda şimdiki Köprübaşı'nın yerinde Ahlatoba denen küçük bir köy vardı. Birinci Dünya Savaşından sonra bu köye komşu iki oba —Sinanoba ile Çınarlar— da katılmıştır. 1960 da Ahlatoba Köprübaşı adını alarak, bağlı olduğu Akköy'den ayrılmış ve bir muhtarlık olmuştur.

B a l a b a n l ı Gâvurada'nın güneydoğusuna düşer; orta Kara Menderes vadisini sınırlayan dağların yamacında idi. Burada az sayıda 'Miletos işi', ona karşılık bol miktarda son Bizans tarzı çanak çömlek bulunuyor. Yıldız perdahlı testi ve ibrik kırıklarından da topladık.

A k ç a a l a n bugünkü Akköy'den sadece bir dere ile ayrılmış, alçak bir sırtın güneye bakan yamacına kurulmuş bir köydü. Könerlik deresi denen bu dere Menderes'e dökülür; bugün adına, Akköy'ün suyu bu derenin başından geldiği için, Subaşı deresi de deniyor. Eski köyün üzerinde bulunduğu yamaç, bugün tarla halindedir. Tarla sürüldükçe yüze 'Miletos işi' ve son Bizans tarzı çanak çömleklerden başka, istif ayakları, birinci fırınlamadan kusurlu çıktığı için atılmış sırsız, fakat astarlanmış ve bezenmiş kap parçaları, fırında fazla ısıdan eriyip birbiriyle kaynaşmış kap külçeleri çıkıyor. Yamaçta derenin hemen üstünde bir hamam yıkıntısı ile daha yukarıda düz bazalt sütunlarına bakarak kiliseden camiye çevrilmiş gibi görünen, şimdi tamamıyla yıkılmış bir cami yeri vardır;

12 J.M. Cook çevrede bir kaç sikkesi bulunduğu için, bugüne kadar yeri tespit edilememiş olan Britis şehri olabileceğini ileri sürüyor; bk. *The Troad* 357.

bu yapının bulunduğu düzlük harman yeri olarak kullanılıyor. Akçaalan, camii ve hamamı ile, büyük bir köy olmalı idi. İstif ayakları, fırından kusurlu çıktığı için atılmış sırsız parçalar, fırının fazla ısıya ulaşması sonucu sırtın eriyip külçeleştirdiği parçalar Akçaalan'ın bir çömlek merkezi olduğunu da gösteriyor. Fırından kusurlu çıkan parçalara ve istif ayakları üzerinde kalan boyalara bakılırsa, burada 'Miletos işi' ve son Bizans tarzı çanak çömlek yapılıyor. Eski köy yerlerinde bu çanaklarla bir arada bulduğumuz yaldızlı ve tarak bezemeli testi ve ibriklerin burada yapıp yapılmadığını gösterecek bir delile rastlamadık.

17 inci yüzyılın ikinci yarısında Akçaalan çömlekçilerinin, o zamanlar adı Anadolu Hisarı olan Çanakkale'ye göçtükleri anlaşılıyor. Bu çömlekçileri oraya çeken iki sebep yakınında iyi kil yataklarının keşfi ve alım satım merkezi olarak köye kıyasla bir kasabanın verebileceği olanaklar olmalı idi. Çanakkale'de yapılan çanak çömlekler Akçaalan'da yapılan 'Miletos işi' ve son Bizans tarzı çanak çömleğin bir devamı gibidir. 18 inci yüzyılda burada bu zanaat beldeye adını verecek kadar gelişmiş ve önem kazanmıştır.

Bu göçten sonra Akçaalan'da yerleşme derenin güney yamacına kaymıştır. Köyleri elverişsiz bir yerde kurulmuş olan komşu Balabanlılar belki bu tarihten sonra buraya yerleşmeğe başlamışlardır. Köyün güneye doğru yayılması ile köy Akköy adını almıştır. Bugün Akköylülerin çoğu soylarının Balabanlı'dan geldiğini söylüyorlar. Bu göçü dile getiren bir de hikâyeleri var. Bugün Akçaalan mezarlığının üst tarafında, etrafı duvarla çevrili bir avlu içinde yatmakta olan Şah Sultan Dede bir gün Balabanlı'da bütün gücü ile yabasına dayanıyormuş. 'Neden böyle dayanıyorsun?' diye sormuşlar. 'Denizde bir gemi batıyor; ona yardım ediyorum' demiş. Bu dede öldüğünde Akçaalan mezarlığına gömülmeyi vasiyet etmiş. Dede ölmüş ve cenazesi vasiyetine uyularak Akçaalan mezarlığına götürülürken, bu ulu kişiyi köylüleri kendi mezarlıklarına gömmeye fikrine kapılarak cenazeyi geri çevirmişler. Dede kolunu kaldırıp hayır anlamına işaret etmiş. Bunun üzerine Balabanlılar köylerini bırakıp onun yattığı köye göçmeğe karar vermişler.

Akköylüler Şah Sultan Dedenin adının İshak olduğunu, İshak'ın Sakhan'dan geldiğini de söylüyorlar. Balabanlı'nın üstünde tepede Akçadede adında ikinci bir yadır vardır. Köyün inancına göre, her Cuma ikindi ile akşam namazı arasında gökte bir kaç saniye

beyaz bir gök kuşağı belirir; işte bu anda Şah Sultan Dede Akçadede'yi, ya da Akçadede Şah Sultan Dede'yi ziyaret eder.

Bugün Akköy'de Balabanlı'dan gelme iki aile Üveysoğulları ile Aşık Aliler'dir. Üveysoğulları Kösedereliler'le Akköy'ün en kalabalık iki ailesidir. Kösedere Çanakale yarımadasının güneybatısında büyük bir köydür. Kösedereliler Akköy'e Balabanlılar'dan çok sonra, belki 19 uncu yüzyılda gelmişlerdir. Köyün güneyine yerleşmişlerdir. Yukarı mahalle denen bu kesimde, kapısı üzerindeki yazıta göre Kösedereli Hacı Osman adında bir kimse tarafından yaptırılmış 1302 tarihli (M. 1886) bir mescit de vardır.

Köyün Camii, Akköylülere göre 17 inci yüzyılda, 1040 da (M. 1624) Yusuf ağa adında birisi tarafından yaptırılmıştır. Cami avlusundaki büyük kavuklu mezar taşı 1210 (M. 1794) tarihlidir. Akköylülerin de mezarlığı olan Akçaalan mezarlığında yazılı en eski taş 18 inci yüzyıl ortasına çıkıyor. Bu, yuvarlak yassı başlığı olan, iki yanları kavis şeklinde yontulmuş 1173 tarihli (M. 1756) bir taştır. Daha eskiye ait mezar taşları yazısızdır.

Çömlekcilerin Anadolu Hisarına göçmesi ile köyde çömleccilik ölmüş değildi. Göçmiyenler mesleklerini sürdürmüşler, Balabanlı'dan ve Kösedere'den gelenler de bu işi öğrenmişler, fakat Akköy gitgide sınırsız testi yapar olmuştur. Bugün Akköy'de çömleccilik aile işletmesi şeklindedir ve çömleccisi ustası, yani çömleccileri şekillendiren evin kadınıdır. Şimdi sırlı çömlek yapan tek bir aile vardır.

Akçaalan ve Akköy orta Kara Menderes kenarındaki büyük bir Bizans şehrinin hemen dışına kurulmuştu. Bu 6 inci ve 10 uncu yüzyıllar arasında Bizans kaynaklarında adı geçen Skamandros şehri idi¹³. Türk fethine kadar, elde yazılı belgeler yoksa da, varlığını sürdürmüş olmalı idi. Akçaalan'ın kurulduğu yerde, belki bazalt sütunların yarı gömülü olduğu düzlükte, şehir dışında bir kilise vardı. Akçaalan'ı kuranlar bu kilisenin sütunlarından yararlanarak camilerini inşa etmiş olsalar gerek. Kilise ile şehir bugün halâ izlenebilen dar bir yolla bağlı idi (res. 4). Skamandros orta Kara Menderes vadisinin en büyük Bizans yerleşmesi idi. Hayli geniş bir alana yayılmıştır; bugün buraya 'Harap yer' deniyor; yüzeyde kalıntı olarak tek tük küp parçaları ile işlenmiş mermerlere rastlanı-

yor. Şehir alanındaki bir çeşmede yalak olarak kullanılmış bir bazalt lâhit ile yine aynı taştan yapılmış bir pencere sütunu vardır.

Ömer Danişmend köyü Ezine'nin kuzeyindeki Piyade Alayının arkasındaki Çaltıkıran sırtının güneybatı yüzünde idi. Ezine'ye uzaklığı aşağı yukarı 5 km. dir. Adından da anlaşıldığı gibi, bu yörede kurulan ilk Karesioğulları köylerinden biri idi. Köy Ezine'de yaşayan bir geleneğe göre, daha 14 üncü yüzyıl ortalarında Ezine'ye yerleşmek üzere, terkedilmiştir. Yapı döküntüleri köyün hayli geniş bir alana yayılmış olduğunu gösteriyor. Arkasındaki sırtlarla poyraza karşı iyi korunmuştu. Su köy önündeki dört kaynaktan sağlanıyordu. Yakın çevresinde ziraata elverişli toprak yoktu. Daha çok hayvancılık yapmağa uygun bir yerd. Nitekim bugün burada bir kaç koyun sürüsü barınmaktadır. Yüzeyde pek az çanak çömlek görülüyor. Topladığımız parçalar arasında altın sarısı ve yeşil sırlı düz ya da kazımalı son Bizans tarzı çanak çömlekle 'Miletos işi' çizikli, boyalı ve firuze sırlı parçalar vardır.

Araplar boğazında Kırdag eteğinde Saraç'ta sadece iki parça 'Miletos işi' çanak kırığı bulduk. Saraç bol sayıda son Bizans tarzında kırıklar veriyor.

Bayramiç yakınındaki Çiftlik tepe'de 'Miletos işi' kırıklara rastlamadık. Burası tarihöncesinde İlk Tunç çağında oturulmuş, Menderes kenarında bir tepe idi¹⁴. Son Bizans çanak çömleği tarzında yapılmış Türk devri kap kırıkları tepenin doğu yamaçlarında bulunuyor. 18 inci ve 19 uncu yüzyıllarda üzerinde Bayramiçli Hadımoğulları ailesinin çiftlik kulesi vardı; adını buradan almıştır.

RUM KÖYLERİ

Aşağı Kara Menderes ovasında üç Rum köyü vardı. İkisi, Yenışehir ile Yeniköy, ovanın batısını sınırlayan alçak tepeler üzerinde idi. Kalafatlı ovanın doğusunda, aynı adı taşıyan azmağın kenarında kurulmuştu. Batılı gezginlerin seyahatnamelerinden öğrendiğimize göre en eskisi Yenışehir'di. 16 inci yüzyılda bir kaç evden ibaretti. Bu köyün halk arasında adı Gâvurköy'dü. Yenışehir tepesinde Yunan çağında Sigeion şehri vardı¹⁵.

13 Bu şehir için bk. L. Robert, *Monnaies Antiques en Troade* (Genève/Paris 1966) 100-103 ve J.M. Cook, *The Troad* 354-356.

14 Bk. J.M. Cook, *The Troad* 311-312.

15 Bk. *Aynı kitap*, 152-154.

Yeniköy'ün adı batı seyahatnamelerinde ilk defa 18 inci yüzyıl ortalarında geçiyor¹⁶. Adının Yeniköy olması da Yenişehir tepesi üzerindeki köyden daha sonra kurulduğunu açıklıyor.

Kalafatlı 16 ıncı yüzyılın ikinci yarısı içinde kurulmuştur. Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğündeki 1574 tarihli ve 79 sayılı Biga sancağı Tahrir defterinde yetişkin erkek nüfusunun sadece altı kişi olarak verilmesi bunu gösteriyor¹⁷. Bu belgenin ışığında burada 'Miletos işi' çanak çömlek parçalarının bulunması, bu sınıf çanak çömleğin tarihlenmesinde, çok önem kazanmaktadır. Bu durumda bu tür çanak çömlek, Talbot Rice'ın düşündüğü gibi 16 ıncı yüzyıl sonlarına kadar yapılmış oluyor¹⁸. Diğer taraftan köyün kıyıda olmamasına rağmen adının gemicilikle ilişkili oluşu daima dikkati çekmiştir. Bu ad, sanırım ancak 16 ıncı yüzyılda buraya yerleşen bir iki Rum ailesinin eski uğraşlarının kalafatlık olması ile bir anlam kazanabilir.

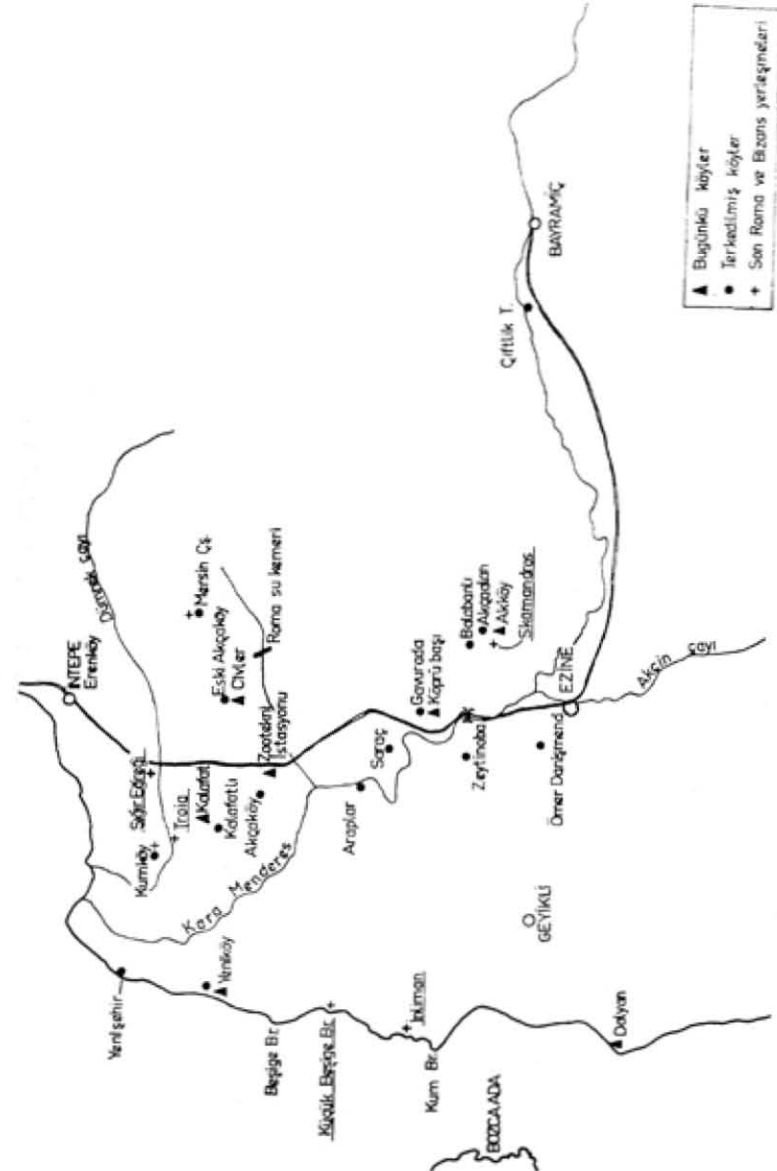
Rum köylerinin üçü de Birinci Dünya Savaşının çıkması ile boşaltılmıştır. Savaş son bulunca köylere dönülmüş, fakat kısa bir süre sonra 1923 de Türk-Yunan nüfus mübadelesi anlaşması gereğince terkedilmişlerdir. Kalafatlı'nın 1 km. kadar kuzeydoğusuna yamaca 1928 de Bulgaristan göçmenleri yerleştirilmiş ve bu yeni köye Kalafat adı verilmiştir. 1950 lerde Yeniköy yakınına, yine Bulgaristan'dan gelme göçmenler yerleştirilmiş; bu köye eski köyün adına uyularak yine Yeniköy denmiştir.

Bu yakınlarda başka bir Rum köyü, boğazın güneyinde sırt üzerindeki Erenköy'dü. Burada Calvert'lerin bir yazlık villası da vardı. 1923 de buraya özellikle Yunanistan'dan gelme göçmenler yerleştirilmiştir. Fakat burada yeni bir köy kurulmamış, eski evler tamir edilerek, doğrudan doğruya Rum köyünün üzerine yerleşilmiştir. Şimdi nahiye merkezidir ve adı İntepe'dir.

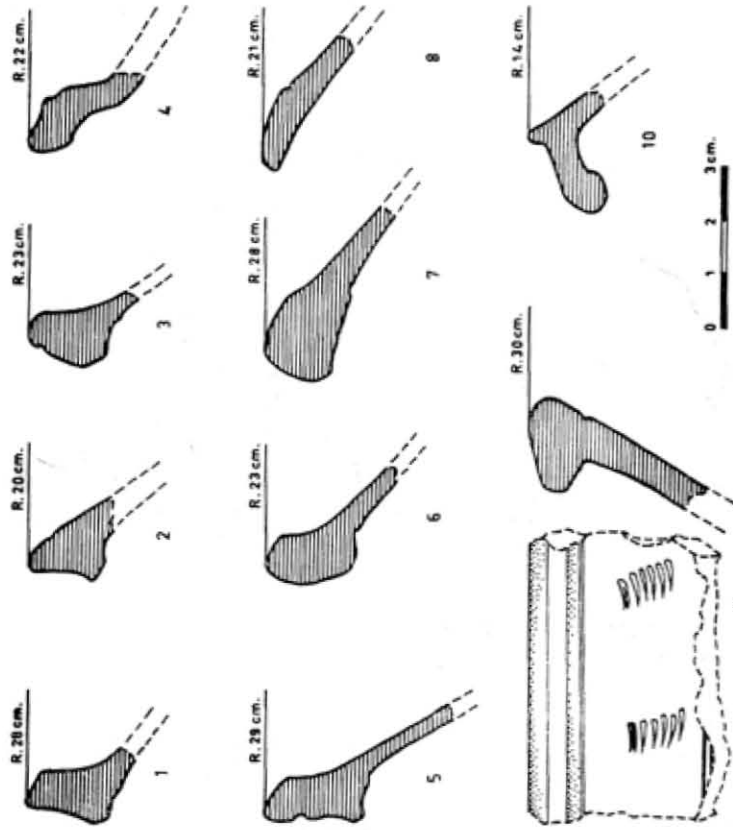
16 Aynı kitap, 167-168.

17 Aynı kitap, 9-10 ve 104-105.

18 Byzantine Glazed Pottery 99-100.



I. Kara Menderes ve çevresi.



2. Kırmızı son Roma çağr çanak çömlek profilleri.



3. İnliman.



4. Akçaalan ile Harapyer arasındaki eski yol kalıntısı.